

ПРОДУКТИВНО-ТВОРЧИЙ СТИЛЬ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

У сучасних умовах демократичної і суверенної України зростає вимога до вдосконалення процесу навчання, що вимагає від сучасного педагога вмінь не тільки висловлювати власні думки яскраво, цікаво, логічно, переконливо, а й слухати співрозмовника, відчувати його внутрішній емоційний стан, мотиви поведінки, встановлювати ширі, доброзичливі стосунки в міжособистісних контактах. Для цього необхідно обрати стиль педагогічного спілкування, притаманний саме його особистості.

Проблема спілкування, у тому числі спілкування професійно-педагогічного, знаходиться на стику інтересів представників різних галузей педагогічної науки і незмінно є актуальною. Проблема професійно-педагогічного спілкування знайшла своє відображення в працях видатних учених, психологів, педагогів О. Бодальова, В. Грехнева, А. Добровича, І. Зимньої, В. Кан-Каліка, С. Кондратьєвої, Н. Кузьміної, К. Левітана. В. Кан-Калік під поняттям стиль професійно-педагогічного спілкування розуміє індивідуально-типологічні здібності соціально-психологічної взаємодії педагога та тих, хто навчається [4].

Слід зазначити, що стиль педагогічного спілкування викладача вищої школи включає: пильну увагу до розумового процесу в студентів, найменший рух думки вимагає негайної підтримки, схвалення, іноді просто знаку, що думка помічена; наявність експансії - уміння поставити себе на місце студента, зрозуміти цілі, мотиви його діяльності, а значить, і його самого, що дозволяє в певній мірі прогнозувати діяльність тих хто навчається і керувати нею заздалегідь; доброзичливість, позицію зацікавленості старшого колеги (товариша) в успіху студента; рефлексію - безперервний, суворий аналіз своєї діяльності як педагога, керуючого пізнавальною діяльністю навчаючих, і введення максимально швидких поправок до навчального процесу.

Педагогічне спілкування являє собою творчий педагогічний процес. Творчість в процесі педагогічного спілкування виступає в декількох планах. Це творчість в ході пізнання викладачем навчаючих, в системі взаємодії з ними, в організації безпосереднього впливу на навчаючого, в керівництві своєю поведінкою (саморегуляція в спілкуванні), в самому процесі організації взаємовідношень. Спілкування, таким чином, виступаючи як професійно-творча категорія, являє собою в педагогічній діяльності процес та результат процесу рішення педагогом безлічі комунікативних завдань. Творча компетентність педагога як необхідна умова успіху в педагогічному спілкуванні була представлена у працях В. Кан-Каліка, О. Леонтьєва, І. Зазюна, А. Мудрика. Названі автори переконливо довели, що педагогічне спілкування не зводиться до рольового, а має імпровізаційний характер і кожен педагог розробляє власний йому стиль. Найважливішим завданням початківця-викладача є пошук продуктивного стилю спілкування, пошук, який повинен відбуватися систематично. Вірно знайдений стиль педагогічного спілкування сприяє рішення цілого комплексу навчально-виховних завдань.

Метою даної статті є аналіз впливу продуктивно-творчого стилю педагогічного спілкування на розвиток творчої особистості.

Завдання: 1) проаналізувати особливості продуктивно-творчого стилю педагогічного спілкування як засобу формування творчої особистості; 2) виявити рівні сформованості продуктивно-творчого стилю педагогічного спілкування у студентів педагогічного вузу; 3) проаналізувати шляхи та засоби формування продуктивно-творчого стилю педагогічного спілкування; 4) розробити та апробувати методику формування продуктивно-творчого стилю педагогічного спілкування.

З метою розв'язання завдань дослідження було використано комплекс методів дослідження: а) теоретичних - аналіз і порівняння філософської і педагогічної літератури вітчизняних і зарубіжних авторів, нормативної документації з метою з'ясування сутності та особливостей формування продуктивно-творчого стилю педагогічного спілкування; б) емпіричних - анкетування і тестування з метою визначення стану сформованості продуктивно-творчого стилю педагогічного спілкування; педагогічний експеримент з метою перевірки ефективності методики формування продуктивно-творчого стилю педагогічного спілкування; математико-статистичні методи з метою обробки та узагальнення експериментальних даних.

Результати дослідження та їх обговорення. Стиль спілкування викладача є рухливою системою засобів освітньої дії, націленою на вирішення професійних завдань. Проведене дослідження дозволило встановити, що різні форми стилю педагогічного спілкування визначаються рівнями сформованості структурних компонентів спілкування і характером їх співвідношення. Так, для педагога, що практикує спілкування-дистанцію, характерне поверхневе або ситуативне сприйняття вихованців, байдужість до їх внутрішнього емоційного стану, стандартизоване звернення, неадекватне конкретній ситуації. Спілкування-заякування реалізує поверхневе сприйняття, байдуже відношення і неадекватну поведінку. Педагогів, що практикують спілкування-загравання, характеризує поверхневий рівень сприйняття дитини при зацікавленому відношенні до її емоційного стану і при адекватній поведінці, але без проєкції на майбутній розвиток професійної взаємодії. Спілкуванню на основі дружньої прихильності властиве глибоке розуміння внутрішнього світу дитини, зосереджене відношення до її емоційного стану і адекватну, з проєкцією на майбутнє, поведінку. У співвідношенні структурних складових явно переважає емоційний компонент. Спілкування на основі захопленості спільною творчою діяльністю характеризується тими ж рівнями розвитку структурних компонентів, що і спілкування на основі дружньої прихильності, але в співвідношенні останніх провідна роль належить компоненту гностичності.

На підставі встановленого співвідношення рівнів, емоційного, поведінкового і гностичного компонентів, характерних для різних стилів педагогічного спілкування, ми визнали можливим диференціювати стилі на дві групи. До першої з них ми відносимо стилі, структура яких визначається глибоким рівнем гностичного компонента, захопленістю, що характеризує емоційний компонент, що, природно, забезпечує адекватний, з проєкцією на майбутнє, рівень поведінкового аспекту. Такими є спілкування на основі захопленості спільною творчою діяльністю і спілкування на основі дружньої прихильності, які класифікуються нами як продуктивно-творчі стилі професійного спілкування. Другу групу складають спілкування-дистанція, спілкування-заякування і спілкування-загравання, яке характеризується поверхневим і ситуативним рівнями гностичного компонента при байдужому або зацікавленому рівнях емоційного аспекту, що реалізується на неадекватній, або адекватному, але без проєкції на майбутнє, рівнях професійної поведінки. Стилі цієї групи класифікуються нами як непродуктивні.

Продуктивно-творчий стиль спілкування трактується нами, як особистісна якість педагога, яка відображає індивідуально-типологічні особливості соціально-психологічної взаємодії педагога і вихованця за суб'єктно-суб'єктною схемою взаємодії, характеризується глибоким розумінням внутрішнього світу своїх вихованців, активною установкою на творчість, умінням адекватно емоційно відгукуватися на їх поведінку і стан, вибираючи при цьому по відношенню до кожного з них індивідуальний спосіб звернення, що дозволяє досягти педагогічно доцільного результату.

Продуктивно-творчий стиль спілкування, що системно моделює творчість, є керуванням викладачем засобом освітньої комунікації, стимулюючим саморозкриття творчих потенціалів студентів і забезпечує творчу діяльність. Формування продуктивно-творчого стилю педагогічного спілкування характеризується єдністю розвитку таких його структурних компонентів як гностичного, емоційного і поведінкового.

Дослідно-експериментальна робота здійснювалася впродовж 2009-2010 навчального року на базі Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського. Всього в дослідженні брало участь 124 студенти та 32 викладачі. У формуючому експерименті було задіяно 62 студенти контрольної групи та 62 студенти експериментальної групи.

Нам зацікавив досить несподіваний результат щодо визначення викладача з точки зору його комунікативних здібностей. Адже значна частина опитуваних (51,61% контрольної групи і 32,26% експериментальної групи) вважала, що завдання їх викладача - швидко розповісти тему і все. Здається цей результат можна пояснити тим, що в групах, де ми проводили опитування, викладають початкуючі викладачі. Проте деякі студенти (41,94% контрольної групи і 41,94% експериментальної групи) все ж вважають, що їх викладач - співучасник спілкування, який приваблює до себе. Більшість згодні (48,39% контрольної групи і 48,39% експериментальної групи) з тим, що їх викладач відповідає таким якостям особистості, як творчість, активність, контактність, безкорислива чуйність, емоційне сприйняття студента, як партнера по спілкуванню, прагнення до взаєморозуміння.

Проте (41,94% контрольної групи і 41,94% експериментальної групи) віддають перевагу таким якостям особистості їх викладача, як прагнення до домінування, орієнтація на "виховання - примушування", агресивність, відсутність педагогічного такту. Спільки ж (41,94% контрольної групи і 41,94% експериментальної групи) опитуваних вважають, що їх викладач холодно, відчужений, відсторонений, замкнутий та байдужий до студентів. Для деяких опитуваних важливо не тільки, що говорить викладач, але й як він говорить.

Щодо визначення оцінки стилів педагогічного спілкування викладача з боку студентів, ми отримали такі результати: в більший мірі негативним студенти вважають спілкування - заякування (51,61% контрольної групи і 32,26% експериментальної групи). Однакова кількість опитуваних (41,94% контрольної групи і 41,94% експериментальної групи) вважає, що стилі педагогічного спілкування викладачів відрізняються та в той же час це зовсім не так, а п'ять із опитуваних просто не звертали на це уваги. Крім анкети студентам було запропоновано вибрати групу особистих параметрів, які відповідали б їхнім викладачам.

Отже, як видно із даних, представлених в таблиці 1, більшість студентів вибрали 3 тип особистих параметрів викладача (51,61% контрольної групи і 32,26% експериментальної групи) - вимогливість до інших. В меншій мірі користувались популярністю відповідно тенденція до лідування (19,35% контрольної групи і 19,35% експериментальної групи). Декілька із опитуваних (6,45% експериментальної групи) віддали перевагу такому типу як - чуйність.

Експериментальне дослідження проходило у три етапи. Перший етап визначався цілями констатувального експерименту. Другий етап проводився за логікою формувального експерименту. На третьому етапі здійснювалося узагальнення емпіричних даних, виявлялися тенденції, що діють у процесі формування продуктивно-творчого стилю педагогічного спілкування. В ході констатувального експерименту ми намагалися з'ясувати особливості

педагогічної взаємодії між студентами та викладачами, тобто визначити наявність контакту між опитуваними студентами та викладачами, отримати характеристику стилів педагогічного спілкування та їх оцінку з боку опитуваних.

Таблиця 1

Оцінка стилів педагогічного спілкування викладача з боку студентів

№	Групи особистих параметрів	Група студентів	
		КГ	ЕГ
1	Тенденція до лідирування (вміє наполягати на своєму, може керувати іншими, любить відповідальність);	19,35%	19,35%
2	Впевненість в собі (незалежний, працьовитий та практичний, байдужий до поглядів інших про нього);	32,26%	51,61%
3	Вимогливість до інших (здатний бути суворим, прямолінійно відкритий, справедливий);	51,61%	32,26%
4	Негативізм (недовірливий, часто розчаровується, не виносить, щоб ним командували);	6,45%	-
5	Поступливість (легко бентежиться, здатний бути критичним до себе, охоче погоджується);	41,94%	41,94%
6	Залежність від оточуючих, потреба у підтриманні (довірливий та здатний до наслідування, надає іншим приймати рішення, прагне радувати оточуючих);	48,39%	48,39%
7	Некритична податливість (завжди дружелюбний та люб'язний, дуже дорожить думками інших, ласкаво – доброзичливий);	-	-
8	Чуйність (любить допомагати та турбуватися про інших, терпимий до нестатків інших, делікатно – підбадьорливий).	-	6,45%
	Разом	100%	100%

Аналіз отриманих даних за допомогою бесіди переконав нас у тому, що студенти дуже серйозно ставляться до власного стилю педагогічного спілкування. Вони вважають педагогічний стиль спілкування важливим компонентом навчального процесу та професійної діяльності педагога, враховувати який повинен кожний викладач. На їхню думку, без власного стилю педагогічного спілкування важко уявити собі взаємостосунки з аудиторією. Як майбутні педагогічні працівники, вони згодні з тим, що педагогу постійно треба вдосконалювати форми спілкування для того, щоб досягти ефективного результату навчально-виховного процесу.

Для підтвердження ефективності нашої дослідно-експериментальної роботи ми до її початку провели констатувальний діагностичний зріз, спрямований на виявлення вихідного рівня. Рівні прояву продуктивно-творчого стилю педагогічного спілкування майбутнього викладача та його впливу на розвиток творчої особистості ми визначили у такій спосіб: високий рівень – продуктивно-творчий стиль педагогічного спілкування виявляється переконаливо й у постійно впливає на розвиток творчої особистості; достатній рівень – продуктивно-творчий стиль педагогічного спілкування виявляється слабко й у більшості випадків впливає на розвиток творчої особистості; середній рівень – продуктивно-творчий стиль педагогічного спілкування виявляється слабко й у визначених випадках впливає на розвиток творчої особистості; низький рівень – продуктивно-творчий стиль педагогічного спілкування не виявляється і не впливає на розвиток творчої особистості. Дані першого діагностичного зрізу відбито у табл. 2.

Таблиця 2

Результати першого діагностичного зрізу по формуванню продуктивно-творчого стилю педагогічного спілкування

Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
	Абс.	%	Абс.	%
Високий	-	-	-	-
Достатній	-	-	-	-
Середній	16	25,8%	15	24,2%
Низький	46	74,2%	47	75,8%
Усього	62	100%	62	100%

Як видно з таблиці, вихідні дані практично однакові. Так жодний студент як експериментальної групи так і контрольної групи не мають як високого, так і достатнього рівня сформованості продуктивно-творчого стилю педагогічного спілкування. Середній рівень мають 16 студентів експериментальної групи (25,8%) та 15 студентів контрольної групи (24,2%). Низький рівень сформованості продуктивно-творчого стилю педагогічного спілкування мають 46 студентів експериментальної групи (74,2%) та 47 студентів контрольної групи (75,8%).

Сутність формувального експерименту полягало в цілеспрямованому і планомірному створенні умов, що забезпечують діагностику, корекцію і формування у студентів продуктивно-творчого стилю спілкування. Формування продуктивно-творчого стилю педагогічного спілкування майбутнього викладача нами здійснювалося за розробленою методикою, на базі спецкурсу "Педагогіка творчості", який був збагачений питаннями формування продуктивно-творчого стилю педагогічного спілкування майбутнього педагога. Організуючи лекції, семінари, практичні заняття, самостійну роботу, "круглі столи", конференції, тематичні вечори ми, поряд із традиційними методами впроваджували активні методи навчання (проблемне читання лекцій, створення проблемних ситуацій на практичних заняттях, ділові ігри, тренінги, вправи, тестування).

Важлива роль відводилася педагогічному тренінгу, який був реалізований у формі комплексу навчально-комунікативних блоків. Кожен навчально-комунікативний блок в структурному відношенні складався з трьох послідовних рівнів, названих нами відповідно "Тренування продуктивно-творчого спілкування", "Практика продуктивно-творчого спілкування", "Аналіз продуктивно-творчого спілкування".

"Тренування продуктивно-творчого спілкування" передбачало: надання або актуалізацію певного обсягу знань в структурі професійного спілкування, механізм його функціонування і чинникам, що обумовлюють сам процес спілкування; активний тренінг комунікативних навиків і умінь; колективну розробку оптимальної програми взаємодії; доцільний розподіл ролей в організації і проведенні майбутнього заняття. На цьому етапі використовувалися адекватні поставленим завданням методики: групові дискусії, освоєння невербальної техніки спілкування, рольові ігри, що сприяли природному переходу до "Практики продуктивно-творчого спілкування".

"Практика продуктивно-творчого спілкування", здійснювана в спільній творчій діяльності, дозволяла забезпечити: реалізацію програми взаємодії, розробленої на попередньому рівні; широке використання різних прийомів діагностики себе та партнерів по спілкуванню; встановлення емоційного і ділового контактів на основі захопленості спільною творчою діяльністю.

"Аналіз продуктивно-творчого спілкування", що є специфічною формою зворотного зв'язку, дозволяє кожному студенту: простежити динаміку взаємин; зрозуміти, що певні вимоги до професійно-педагогічного спілкування носять не суб'єктивний характер, а пред'являються внутрішньою логікою педагогічної професії; розвинути уміння самодіагностики.

На кожному з виділених нами рівнів здійснювався комплексний розвиток творчих якостей особистості, що забезпечують структурні компоненти спілкування. В той же час, особливості кожного рівня визначали домінуючий вплив на розвиток характеристик певного аспекту стилю. Так, на рівні тренування продуктивно-творчого спілкування найбільше зрушення наголошувалися в розвитку поведінкового компонента, як найбільш рухливого і керованого. Оптимальні можливості для формування якостей, відповідних емоційному і гностичному компонентам, надавала практика продуктивно-творчого спілкування і її аналіз. По закінченні дослідно-експериментальної роботи, нами був проведений заключний діагностичний зріз.

Таблиця 3

Результати заключного діагностичного зрізу по формуванню продуктивно-творчого стилю педагогічного спілкування

Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
	Абс.	%	Абс.	%
Високий	4	6,45%	-	-
Достатній	19	30,65%	12	19,35%
Середній	29	46,77%	20	32,26%
Низький	10	16,13%	30	48,39%

Як бачимо із таблиці, після проведення формувального експерименту на низькому рівні залишилося 10 студентів експериментальної групи (16,13%) та 30 студентів контрольної групи (48,39%). Високого рівня в контрольній групі зафіксовано не було а в експериментальній групі 4 студента (6,4%).

У контрольній групі на низькому та середньому рівні студенти розподілилися наступним чином: 20 студентів – середній рівень (32,26%) та низький рівень – 30 студентів (48,39%). В експериментальній групі на низькому та середньому рівні студенти розподілилися наступним чином: 29 студентів – середній рівень (46,77%) та низький рівень – 10 студентів (16,13%). Отже, порівняння результатів констатувального та формувального етапів експерименту підтверджують ефективність запропонованої нами методики формування продуктивно-творчого стилю педагогічного спілкування.

Висновки. Як показало проведене нами експериментальне дослідження, існує наявність взаємозв'язку стилю педагогічного спілкування викладача та ефективності процесу формування творчої особистості. Як ми з'ясували, оволодіння майбутнім викладачем продуктивно-творчим стилем педагогічного спілкування є необхідним, крім того воно має вирішальне значення для студентів та ефективності формування його особистості. Проведене дослідження не вичерпує всіх питань означеної проблеми. Воно відкриває перспективу для розробки методичних рекомендацій з підвищення ефективності навчальної діяльності студентів у залежності від стилю педагогічного спілкування викладача.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Добрович А.Б.* Общение: наука и искусство / А.Б. Добрович. – М.: Просвещение, 1980. – 234 с.
2. *Грехнев В.С.* Культура педагогического общения / В.С. Грехнев. – М.: Просвещение, 1990. – 145 с.
3. *Зимняя И.А.* Педагогическая психология / И.А. Зимняя. – М.: Просвещение, 2000. – 318 с.
4. *Кан-Калик В.А.* Педагогическая деятельность как творческий процесс / В.А. Кан-Калик. – М.: Просвещение, 1977. – 274 с.
5. *Кондратьева С.В.* Учитель-ученик / С.В. Кондратьева. – М.: Просвещение, 1984. – 391 с.
6. *Кузьмина Н.В.* Педагогическое мастерство учителя как фактор развития способностей учащихся. / Кузьмина Н.В. // Вопросы психологии. – 1984. – №1. – С. 12-19.
7. *Левитан К.М.* Культура педагогического общения / К.М. Левитан. – Иркутск, 1985. – 182 с.

Подано до редакції 26.04.10

РЕЗЮМЕ

У роботі аналізується особливості продуктивно-творчого стилю педагогічного спілкування як засобу розвитку творчої особистості; визначено рівні прояву продуктивно-творчого стилю педагогічного спілкування майбутнього викладача та його вплив на розвиток творчої особистості, запропоновано методику формування продуктивно-творчого стилю педагогічного спілкування, наведено результати експериментального дослідження по формуванню продуктивно-творчого стилю педагогічного спілкування в студентів педагогічного вищого навчального закладу.

Ключові слова: Стиль педагогічного спілкування. Продуктивно-творчий стиль педагогічного спілкування.

А.А. Листопад

ПРОДУКТИВНО-ТВОРЧЕСКИЙ СТИЛЬ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБЩЕНИЯ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ РЕЗЮМЕ

В работе анализируются особенности продуктивно-творческого стиля педагогического общения как средства развития творческой личности. В статье определены уровни проявления продуктивно-творческого стиля педагогического общения будущего преподавателя и его влияние на развитие творческой личности. Предложено методику формирования продуктивно-творческого стиля педагогического общения. Представлены результаты экспериментального исследования по формированию продуктивно-творческого стиля педагогического общения у студентов педагогического высшего учебного заведения.

Ключевые слова: Стиль педагогического общения. Продуктивно-творческий стиль педагогического общения.

О.А. Lystopad

PRODUCTIVE CREATIVE STYLE OF PEDAGOGICAL INTERCOURSE AS A MEANS OF DEVELOPING A CREATIVE PERSONALITY SUMMARY

The article analyses some features of productive creative style of pedagogical intercourse as a means of developing a creative personality. It determines the levels of displaying productive creative style of pedagogical intercourse of future teacher and its influence on development of a creative personality. It also suggests methods of forming productive creative style of pedagogical intercourse; demonstrates results of experimental research on forming productive creative style of pedagogical intercourse of students of higher pedagogical educational establishment.

Keywords: the style of pedagogical intercourse, productively creative style of pedagogical intercourse.